

da ju je njezin utemeljitelj i prvi vlasnik najvećim dijelom prikupio baš na području Bužeštine.

Ovim otkupom Zavičajni muzej u Buzetu dobio je izuzetno bogatu zavičajnu zbirku s raznovrsnom građom, a kulturna i turistička ponuda Bužeštine dobit će nov i iznimno kvalitetan sadržaj pa će u primjerenom izložbenom prostoru i kvalitetno osmišljenim postavom predstavljati poželjno odredište za posjetitelje.

Saša Nikolić

Neočekivano naši. Skupna izložba prošlih pogleda – fotografi A. Beer, P. Scheuermeier i U. Pellis, Zavičajni muzej grada Rovinja – Museo Civico della Città di Rovigno, 9. rujna – 10. listopada 2011.

Početak kulturne manifestacije *Tjedan istarskih muzeja* 2011. godine obilježilo je otvorenje izložbe fotografija *Neočekivano naši. Skupna izložba prošlih pogleda – fotografi A. Beer, P. Scheuermeier i U. Pellis* u Zavičajnom muzeju grada Rovinja.

Izložba je organizirana u suradnji Zavičajnoga muzeja grada Rovinja i Centra za istraživanje i arhiviranje fotografije (CRAF) iz Spilimberga u Italiji. Povod međunarodne suradnje ovih dviju kulturno-znanstvenih institucija bile su iznimno bogate i vrijedne zbirke i fondovi fotografija dvojice romanskih lingvista i suvremenika, Paula Scheuermeiera i Uga Pellisa, te carsko-kraljevskoga i mornaričkoga fotografa Aloisa Beera. Njihove radove povezuje činjenica da su sva trojica na vrlo subjektivan način svojim fotografskim aparatima dokumentirali panorame istarskih gradova i sela te trajno zabilježili trenutke i folklorističke motive iz svakodnevnoga života Istre krajem 19. i u prvim desetljećima 20. stoljeća. S druge strane, bitno je istaknuti da, iako su fotografirani motivi element koji povezuje njihove radove, različiti su povodi snimanja i pristupi fotografiji. Opusi trojice fotografa predstavljeni su kroz 78 uvećanih crno-bijelih fotografija, različitih žanrova, koje su razvijene iz originalnih negatifa na staklu, dimenzija 9 x 12 cm.

Početak izložbe obilježile su fotografije austrijskoga fotografa Aloisa Beera (1840. – 1916.). On je karijeru profesionalnoga fotografa započeo snimanjem portretnih fotografija i otvorenjem atelijera u Beču 1863. godine.

Ubrzo sjedište svoga atelijera seli u Klagenfurt 1867. godine i u suradnji s Ferdinandom Meyerom vodi dvije podružnice svoga atelijera u Beču i Grazu. Svojim je suradnicima prepustio snimanje portretnih fotografija, a on se početkom 70-ih godina 19. stoljeća posvetio snimanju panoramskih fotografija, što mu je omogućilo usavršavanje fotografske tehnike, odnosno uvođenje suhih ploča i pojednostavljenje postupka snimanja i razvijanja. Također je uvidio mogućnosti novoga fotografskoga žanra, iskoristiva kao slikovni suvenir u turizmu, koji se tada počeo intenzivno razvijati. Nakon što je za prve panoramske fotografije nagrađen zlatnom medaljom za umjetnost i znanost, stječe veliku popularnost širom Austro-Ugarske Monarhije i dobiva 1883. godine naslov carsko-kraljevskoga fotografa, što je ponosno isticao na poledini svojih fotografija. U potrazi za motivima koje će trajno zabilježiti svojim aparatom, uputio se sredinom 80-ih godina 19. stoljeća na brojna putovanja u različite dijelove Monarhije (Koruška, Kranjska, Štajerska, Istra i Dalmacija), ali i izvan nje; u Grčku, Palestinu i Egipat, sjevernu Afriku, Tursku i Siriju. Alois Beer je predstavio svoj plodan fotografski rad javnosti u tiskanim katalogima, koji su sadržavali popise svih fotografiranih motiva, a koje je bilo moguće naručiti za razvijanje u različitim veličinama i po različitim cijenama. Najopsežniji je bio *Katalog krajolika i slika gradova* iz 1910., s 10.000 fotografija, među kojima su bile fotografije s motivima Pule i manjih mjesta u njezinoj okolini (Medulina, Ližnjana, Vodnjana, Šišana), istarskih gradova na zapadnoj obali Istre (Kopra, Portoroža, Pirana, Poreča i Rovinja) te u unutrašnjosti (Pazina, Učke) i na istočnoj obali (Labina, Plomina i Rapca), koje su uglavnom snimljene krajem 19. stoljeća. Na izložbi je izloženo osam fotografija, izrađenih prema originalnim negativima na staklu koji se čuvaju u *Kriegsarchivu* u Beču. Riječ je o fotografijama s otvorenim i zatvorenim panoramama starogradskih jezgri Rovinja, Poreča, Pirana i Plomina u širokom formatu, bez prisutnosti ljudi, simetričnih kompozicija. Tu je i jedna panorama Pule s pogledom na Ratnu luku i Arsenal s prepoznatljivim motivom brodova na sidrištu. Dvije fotografije se izdvajaju po motivima jer su više reporterskoga karaktera. Fotograf je objektivom svog aparata uhvatio mještane Šišana kako poziraju ispred obiteljskih kuća i obavljaju svakodnevne poslove te jednoga radnika dok je skupljao sol u koparskim solanama.

Najveći je dio izloženih fotografija na izložbi iz opusa romanskoga filologa Paula Scheuermeiera (1888. – 1973.), koji je pohranjen u Arhivu AIS (*Archivio AIS*) Sveučilišta u Bernu. Opus je izniman po načinu i svrsi

nastanka. Riječ je o fotografijama snimljenim tijekom terenskoga istraživanja sjeverne i središnje Italije, Furlanije i Istre, koje je znanstvenik provodio u svrhu objave *Lingvističko-etnografskog atlasa Italije i južne Švicarske (Atlante Linguistico Etnografico dell'Italia e della Svizzera Meridionale)* pod nadzorom svojih mentora Jakoba Juda iz Züricha i Karla Jaberga iz Berna. Istraživanje je provedeno u dvama navratima; od studenoga 1919. do listopada 1928. i zatim od proljeća 1930. do jeseni 1932. Za razliku od Aloisa Beera, koji se bavio fotografijom kao obrtničkom profesijom, Paul Scheuermeier je fotografiju rabio u svojim terenskim istraživanjima kao pomoćno sredstvo. Smatrao je da mu ona može koristiti kao vrlo pouzdan element za dokazivanje njegovih znanstvenih teza jer omogućuje da njome trajno zabilježi realnu sliku mjesta i trenutka u kojem je snimljena. On se nije koristio fotografijom da bi izdvojio elemente istraživanja iz prostornoga i vremenskoga konteksta. Svaki je element iz lokalnoga, mjesnoga govora koji je želio istražiti prvo fotografirao, s točno naznačenim datumom i satom snimanja te potom opisao. Tako su u svibnju 1922. godine snimljene 64 fotografije u Istri, uz koje je znanstvenik priložio tekst na njemačkom jeziku s ručno upisanim lokalnim izrazima koji su bili karakteristični za prostor istarskih mjesta Pirana, Portoroža, Buja, Motovuna, Vodnjana i Rovinja. Fotografije se ističu po svom intimnom karakteru jer nas upoznaju s različitim motivima i detaljima iz svakodnevnoga života istarskih seljaka i radnika. Prikazuju različite predmete koji su se upotrebljavali za rad u kući i polju (alati i oruđe), ljude kako obavljaju različite poslove, tijekom odmora u krugu obitelji i prijatelja ili u šetnji, zatim interijere kuća, mjesne eksterijere poput trgova, ulica i panorame. Iznimka je jedna fotografija snimljena u Portorožu koja predstavlja autoportret znanstvenika, koji odjeven u tradicionalan kostim s torbom za nošenje hrane obješenom preko ramena stoji u vinogradu i pije vodu iz limenoga vjedra.

Izložba završava izborom od devet fotografija iz Fotografskoga fonda Pellis, koji je pohranjen je u Furlanskom filološkom društvu (*Società filologica Friulana*) u Udinama. Autor fotografija je lingvist Ugo Pellis, suvremenik i prijatelj Paula Scheuermeiera. On je nastavio rad na projektu Atlasa, pri čemu je od 1925. godine odlučio rabiti fotografiju kao pomoćno sredstvo u svom lingvističkom radu. Tako je u svrhu istraživanja u nekoliko navrata od 1930. do 1934. posjetio Istru kao regiju koja graniči s njegovom Furlanijom i snimio fotografije s motivima iz svakodnevnoga života istar-

skih mjesta. Fotografije su snimljene prvenstveno iz donjega rakursa i u eksterijeru, odnosno na ulicama Pazina, Brtonigle, Bala, Vodnjana, Labina, Roča, Rapca, Izole i Buja. Protagonisti su ljudi iz ruralnih slojeva, snimljeni u trenutku obavljanja svakodnevnih poslova (prijevoz drva, obrada polja, trgovina različitim proizvodima na sajmovima), u šetnji ili igri.

Izložba *Neočekivano naši* ne prikazuje povijest i razvoj fotografije, nego odnos fotografa-obrtnika i fotografa-znanstvenika prema fotografiji kao mediju koji najpouzdanije bilježi odabrane motive i trenutke iz stvarnosti. Fotografu-obrtniku je fotografija primarno sredstvo rada, dok fotografu-znanstveniku ona služi kao pomoćno sredstvo u znanstvenom radu. Konačan su rezultat njihova rada, bez obzira na profesiju, fotografije sa sličnim ili identičnim motivima, koje nam otkrivaju Istru dok je bila u sastavu dviju povijesno različitih političkih državnih tvorevina, Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Italije.

Značaj predstavljenih opusa jest u tome što ukazuju na vrijednost fotografskih fondova u inozemnim ustanovama i mogu biti polazište, ali i izvor pouzdanih informacija za daljnja opsežnija istraživanja Istre u etnografskom i povijesnom smislu.

Autori su izložbe Katarina Marić i Walter Liva. Izložba je bila otvorena od 9. rujna do 10. listopada te je popraćena dvojezičnim stručnim katalogom (*Neočekivano naši. Skupna izložba prošlih pogleda – fotografi A. Beer, P. Scheuermeier i U. Pellis / Nostri per caso. La mostra collettiva delle visioni passate – i fotografi A. Beer, P. Scheuermeier e U. Pellis*, urednica / redattrice Katarina Marić, autori tekstova / testi di Katarina Marić i / e Walter Liva, Rovinj / Rovigno: Zavičajni muzej grada Rovinja / Museo Civico della Città di Rovigno, 2011.).

Lana Skuljan

Valiže & deštini. Istra izvan Istre / L'Istria fuori dall'Istria / Istria out of Istria, ur. Tajana Ujčić, Pazin: Etnografski muzej Istre, 2011., 479 str.

U prostorima Etnografskoga muzeja Istre u Pazinu od 2009. do 2011. bila je postavljena izložba *Valiže & deštini. Istra izvan Istre* koja je prikazala život istarskih iseljenika u bližim, hrvatskim i talijanskim, te dalekim prekooce-

anskim odredištima, kao i oblike njihova održavanja veze s rodnim krajem tijekom većega dijela dvadesetoga stoljeća. Autorica izložbe Lidija Nikočević iz Etnografskoga muzeja Istre i brojni suradnici pri terenskom istraživanju, prikupljanju građe i postavljanju izložbe mogu se pohvaliti godišnjom nagradom Hrvatskoga muzejskog društva za 2009. godinu. Kako svaka uspješna izložba zaslužuje barem jednako dobar katalog, izložbu je iz muzejskoga ambijenta pazinskoga kaštela u tiskano izdanje pretočila urednica kataloga Tajana Ujčić, koja je ujedno kao povjesničarka bila i suradnica u istraživanju i pripremanju izložbe. U uredničkom odboru kataloga pridružili su joj se autorica izložbe te Tamara Nikolić Đerić i Mauricio Ferlin. Rezultat njihova rada je sadržajno bogata te primjerno likovno opremljena i oblikovana knjiga čije tvrde korice povezuju 479 stranica, više knjižnoga no kataloškoga formata, dajući tako izdanju zanimljivu dodatnu kvalitetu. Katalog je, naime, uspio izbjeći za čitatelja često nepremostivu nezgrapnost izdanja velikoga formata te se može listati kao da je riječ o knjizi uobičajene veličine ili pak nevelikom fotoalbumu. No, čitatelji ni u kojem slučaju neće ovisiti samo o razgledavanju mnoštva ilustracija u boji i crno-bijeloj tehnici jer je izdanje trojezično, a hrvatska, talijanska i engleska inačica trebale bi biti više no dovoljne za ciljanu i usputnu publiku. O kvaliteti kataloga govori i to da je nagrađen godišnjom nagradom “Milovan Gavazzi” Hrvatskoga etnološkog društva za 2011. godinu.

Valiže & *deštini* podijeljeni su u tri glavne sadržajne cjeline. “Zajednička iskustva iseljenika iz Istre izvan Istre” prva su velika cjelina koja se proteže na dvjestotinjak stranica. Ilustracije s legendama i popratni povijesno-antropološki tekst autorice Lidije Nikočević podijeljeni su na više kraćih poglavlja: “Sličnosti & razlike”, “Politički sustavi & iseljavanje”, “Adio”, “Kud plovi ovaj brod”, “Esuli: optanti i prognanici”, “Dugotrajna privremenost: prihvatni centri i postaje”, “Vita nova”, “Novi dom”, “Posao”, “»Sjevernotalijanska« kuhinja”, “Letere & paki”, “Društva, famiglie & clubs”, “Sjećanja & uspomene”. Ističe se kako je cilj izložbe bio “naglasiti složenost, slojevitost i raznovrsnost *deština* raseljenih Istrana, kao i sadržaj *valiže* njihovih sjećanja i doživljavanja Istre i novog doma”. Složenost i različitost doživljavanja iseljavanja tijekom dvadesetoga stoljeća činjenice su od kojih autori izložbe i kataloga ne bježe, što je vrlo jasno vidljivo u tvrdnji da će iskustvo iseljavanja iz Istre “jedni zvati odlaskom, a drugi pak progonom”. Međutim, povijest se u ovom slučaju ne gradi potankim opisom političkih

okolnosti koje su dovodile do iseljavanja, već se radije spušta na razinu osobnih svjedočanstava. U rasponu između odlaska i progona, dobrovoljnosti i prinude, izložba i tekst kataloga govore o razlozima i motivaciji iseljavanja, odredištima iseljenika u Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji, Italiji, drugdje u Europi, Sjevernoj i Južnoj Americi i Australiji. Jasno se izdvaja emigracijski val poslije Prvoga svjetskog rata, potom onaj nakon Drugoga svjetskog rata, oba zapletena u složene nacionalne (mahom hrvatske i talijanske) i ideološke (fašizam i komunizam) prilike, ali se rubno spominje i kontinuirano individualno iseljavanje posljednjih nekoliko desetljeća, iako mu se ne posvećuje veća pozornost. Pitanje identiteta Istrana izvan Istre manje ili više otvoreno problematizira se kroz grafiju njihovih imena i prezimena, arhitekturu njihovih novih domova i naselja, jezik kojim rodbini pišu pisma, nazive restorana koje otvaraju, iseljenička društva kojih postaju članovi ili pak simbole sportskih klubova koje osnivaju. Prikazivanjem odnosa između iseljenih i onih koji su u Istri ostali gradi se i slika o Istranima u Istri, onima kojima je zbog drugačijega shvaćanja mode često bilo neugodno odjenuti ono što bi dobili iz inozemstva. Iako historiografija o tome ima podatke, ovdje odabrani sadržaji govore o stvarnim ljudskim sudbinama i ne zamaraju se utvrđivanjem točnoga broja emigranata: “Nismo se bavili brojevima i analizama različitih ideologija, već smo etnografski pokušali prikazati što se događa s ljudima kada moraju, osjećaju da moraju ili jednostavno žele nastaviti život izvan Istre.”

Upravo osobnim sudbinama posvećena je druga sadržajna cjelina kataloga naslovljena “Dvanaest sudbina nositelja valiža & deština”. Riječ je o glavnim likovima izložbe, stvarnim predstavnicima iseljenika dvaju poratnih valova ili njihovim potomcima, među kojima su neki poznati i široj javnosti: Josipa (Pepa) Marjanović, Luciano Terkovich, Stjepan (Štef) Glavaš, Giuseppe (Pino) Sorgarello, Lidia Bastianich, Mario Mizzan, Nevio Terdoslavich, Franko Pavicevac, Mario Demetlica, Bruno Matcovich, Nikola Lorencin i Frane Tanković. Dio iste cjeline je poglavlje “Zid citata” koje donosi petnaestak kratkih izjava o tome što znači biti Istrijan i što istarskim iseljenicima znači Istra, zapisanih na hrvatskom i talijanskom, njihovim standardnim i dijalektalnim varijantama te engleskom, španjolskom i mješavinama jezika djetinjstva i jezika nove sredine. Sljedeći zid čini i sljedeće poglavlje – “Virtualni zid virtualnih zajednica” – sa sedamdesetak internetskih adresa istarskih društava i drugih mrežnih stranica

s iseljeničkim sadržajem. Poglavlje “Popis filmova korištenih na izložbi” navodi sedam filmova različite provenijencije, prikazivanih u sklopu izložbe (*Pola, addio!, Istina o Puli, Ellis Island, Esodo, Una storia negata, Priče iz New Yorka, Diaspora. A journey*), s podacima o autorima i proizvodnji. Slijedi pedesetak stranica dug “Popis izloženih predmeta” koji donosi muzeološki relevantne podatke o izlošcima. Predmeti su razvrstani po sadržajnim cjelinama izložbe, uz izdvojene popise predmeta kojima su predstavljene glavni likovi izložbe, a izlošci obuhvaćaju fotografije, razglednice, pisma, čestitke, pakete, putne torbe, isprave (putovnice, iskaznice, molbe, rješenja i sl.), letke, redove plovidbe, posuđe, knjige, novine, propagandni materijal i drugo gradivo.

Treća velika cjelina kataloga – “Izložba i njene valiče & deštini” – na svojih se šezdesetak stranica ne bavi životom iseljenika već izložbe same. Društvenu vrijednost izložbe ističe poglavlje “Dokumentiranje dolazaka posjetitelja koji dijele iseljeničko iskustvo”, “Izbor iz Knjige dojmova” donosi faksimile odabranih zapisa posjetitelja izložbe, članci iz dnevnih novina okupljeni su pod “Osvrtima u tisku”, a “Edukacijski program” izvještava o popratnim edukacijskim aktivnostima i radionicama. Urednica je za kraj cjeline pripremila “Kratice” i neizostavne “Zahvale” pojedincima i ustanovama koji su posudili građu ili na drugi način pomogli pri realizaciji projekta, no njima prethodi “Zaključak” koji, ističući profesionalnu izazovnost obrađene teme i uopće povećano zanimanje za iseljeničtvo u svjetskom muzeološkom kontekstu, navodi “muzealizaciju živih sudbina” kao jednu od osnovnih odrednica izložbe, ali i upućuje na slabu istraženost istarskoga iseljeničtva te stoga poziva na nastavak započetoga istraživačkoga rada. Istraživanje iseljeničtva uklapa se u širi politički, društveni i gospodarski kontekst jer otvara dva nova područja – “analizirajući odlaske, analiziramo i ostanke”, a među nove istraživačke teme “Zaključak” ubraja i “dolaske”, dakle imigraciju. Kako povijest istarskih migracija ne obilježavaju samo iseljavanja, već i useljavanja, to bi bilo zanimljivo, nekom sljedećom prilikom, sagledati i iz toga kuta.

Sudbine spremljene u putne torbe, kovčege i kufere velika su istraživačka tema koja Istru smješta u europski i svjetski kontekst te je povezuje sa svim izvanistarskim životnim odredištima Istrana. Predmeti i živa sjećanja, zvučni i slikovni zapisi, govore kako o snalaženju u Americi, tako i o izgrađivanju nove svakodnevice u međuratnoj Jugoslaviji ili pak u Italiji polo-

vicom dvadesetoga stoljeća. Ne treba zaboraviti da je snalaženje u novom prostoru bilo tim teže što se radilo o društvu nenaviklom na putovanja i napuštanje stalnoga prebivališta. Naposljetku, ovaj katalog može biti shvaćen i kao udžbenik o Istri izvan Istre, pomalo zamrznutoj, statičnoj i pomiješanoj s novom podlogom, ali i kao udžbenik o Istri u Istri, dinamičnom području čije je društvo prolazilo kroz mijene te se s više ili manje otvorenosti prilagođavalo novim nadgradnjama. Izložba *Valiže & deštini*, koja je bila odlično primljena u istarskoj javnosti te imala odjeke u Hrvatskoj i inozemstvu, ovim katalogom nastavlja svoj život pa je za očekivati da će utjecati na buduća povijesna, antropološka, etnografska i kulturološka istraživanja te popularizaciju njihovih rezultata.

Igor Duda

***Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 18, Pazin 2011., 455 str.**

Osamnaesti broj *Vjesnika istarskog arhiva*, kako je to već uobičajeno, podijeljen je na tri veće i jednu manju cjelinu: Arhivska obavijesna pomagala (19-331), Rasprave i članci (331-387), Izlaganja sa stručnog skupa (387-407) i Osvrti – prikazi – vijesti (407-449).

Cjelinu Arhivska obavijesna pomagala čine četiri stručna rada koja su poredana kronološki s obzirom na gradivo i svaki je opisan naslovom, vremenom nastanka gradiva, sadržajem, jezikom i pismom, tvarnim značajkama i tehničkim uvjetima te napomenama u vezi s budućim očuvanjem i tehničkom prirodom transkribiranja objavljene i obrađene građe. Prvi od tih radova je "Nikoloza (*Nicolosa*) Borsa, Ivan (*Giovanni*) Olini i ostale relikvije. Arhivsko gradivo župnog ureda Vodnjan (8, 39; 8, 40; 8, 41; 8, 42). Transkripcija i regista" (19-123) autorice Biserke Budicin. Prijepisi su to i regista za 102 spisa iz razdoblja od XV. do XX. stoljeća, koje je u Vodnjan 1818. donio slikar Gaetano Grezler. U radu su izneseni prijepisi o životu i djelovanju svetih Nikoloze Borse, Ivana Olinija i Lava Bemba, čije su relikvije pohranjene u Zbirci sakralne umjetnosti u Vodnjanu, te nekoliko spisa koji spominju pronalazak i čašćenje relikvija u Veneciji, kao i naredbe papâ Pija VI. i VII. iz XVIII. i XIX. stoljeća. Najviše je prostora u radu dano čudotvornim ozdravljenjima po sv. Nikolozi, odnosno moćima njezinih reli-